

Лошак А. В.,
здобувачка,
Бердянський державний педагогічний університет,
науковий керівник – кандидатка філологічних наук,
доцентка **Н. В. Павлик**

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ АНТОНІМІЇ В ІДІОСТИЛІ ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО

Індивідуальний авторський стиль є об'єктом різнобічних наукових досліджень, які здійснюються з метою більш глибокого проникнення в задум та ідею художнього твору, систему створених письменником образів, мовну структуру тексту тощо. Саме поняття ідіостилю потрактовують як поєднання низки компонентів, зокрема світобачення письменника, його мови, образів, думок, фантазій. Основним об'єктом вивчення вважається мова художніх творів, сукупність мовно-виражальних засобів, які вирізняють автора як індивідуальну особистість з-поміж інших митців. Дослідження мовних явищ з погляду їхніх виражально-зображальних можливостей набуває особливого сенсу: воно допомагає глибше зрозуміти призначення мови, пізнати її структуру, функційно-диференційну своєрідність, силу, міць, багатство і красу [6, с. 5].

Актуальність наукової роботи зумовлена потребою дослідити мову української художньої літератури шляхом аналізу ідіостилів визначних митців слова. *Мета статті* – проаналізувати лексичний склад прози обраного письменника і визначити його значення як засобу відтворення особливостей авторської мови та мовлення персонажів, а через них – увиразнення характеристики героїв. Зокрема, увага зосереджена на особливостях реалізації функційно-стильового потенціалу антонімії в художньому мовленні автора.

Об'єктом дослідження стала творча спадщина відомого українського прозаїка, представника «Розстріляного Відродження» Валер'яна Підмогильного. Характеризуючи його творчість, Р. Мовчан відзначила, що «з іменем Валер'яна Підмогильного пов'язано модерністську лінію розвитку новітньої української літератури, зокрема в 1920-х роках її неореалістичне, екзистенціалістське, урбаністичне спрямування» [2, с. 36]. Твори Підмогильного різні як за жанрами, так і за тематикою. Автор однієї з перших монографій, присвячених творчості митця, В. Мельник зазначив: «В. Підмогильний від початку творчого сходження розпочав писати книгу про людину своєї доби – доби соціальних катаклізмів, психологічної непевності, класової боротьби, знецінення культури, нав'язаних силоміць його нації... Йому випало призначення стати суворим аналітиком неймовірно складної доби» [1, с. 92]. Своєю творчістю письменник виводить українську літературу на вищий рівень, тому вивчення

лінгвостилістичних особливостей його прози є необхідним для розуміння місця письменника в мовно-літературному процесі.

На сьогодні творчість Валер'яна Підмогильного стала об'єктом ґрунтовного вивчення. Відомі переважно літературознавчі (хоча з-поміж них трапляються й праці мовознавчого спрямування) наукові студії В. Мельника, В. Шевчука, Л. Коломієць, А. Кудрі, Л. Ставицької, Л. М'ялковської та ін.; з'явилися монографічні дослідження В. Мельника «Суворий аналітик доби: Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої пол. ХХ ст.» (1994 р.), М. Тарнавського «Між розумом та ірраціональністю: Проза Валер'яна Підмогильного» (2004 р.).

Індивідуальна манера письменника виявляється в художньому мовленні та образно-виражальних ресурсах, які використовуються ним на всіх мовних рівнях. Передусім це лексичні засоби й механізми створення експресивності тексту. З-поміж лексичних образно-виражальних засобів, представлених в обстеженому текстовому матеріалі, виокремимо антонімію. Антоніми посідають помітне місце в ідіостилі Валер'яна Підмогильного, і пояснюється це тим, що вони дають можливість створити контрастну характеристику образів, понять, предметів, явищ, посилюють емоційність висловлювання.

Антоніми – це «слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що, тісно поєднуючись певною семантичною спільністю, розрізняються на цій же основі максимально протилежними значеннями» [5, с. 27]. Розмежовують антоніми загальномовні, протилежні значення яких закріплені в мовній системі, та контекстуальні, або авторські, – слова, які утворюють антонімічні пари лише у певному контексті.

Антоніми як яскравий стилістичний засіб мови є основою низки стилістичних прийомів, а саме: антитези, антонімічної іронії, або анафразиса, оксюморона, контрасту.

Лінгвісти підкреслюють, що основна стилістична функція антоніма – бути лексичним засобом вираження антитези. Її потрактовують як стилістичну фігуру, побудовану на підкресленому протиставленні протилежних явищ, понять, думок, почуттів, образів. В основі антитези лежить антонімічна пара – загальномовна або контекстуальна. Різде протиставлення понять дає можливість авторові створити надзвичайно виразний, великий за обсягом образ [4, с. 69].

У мовознавчій літературі розрізняють просту, подвійну, складну і багаточленну антитезу. В обстежених прозових творах Валер'яна Підмогильного зафіксовано всі вказані її види, а саме:

– проста антитеза, у якій протиставляються два об'єкти, наприклад:

«Я ж кажу, що це нічого. Смерть – дрібниця. **Родився – помер**» [3, с. 51]; «**Приятелі за собою ворогів ведуть, річ світова**» [3, с. 448]; «Я вертаюсь до землі, як блудний син, – гадав він. – **Будь прокляте небо; земле, прийми мене!**» [3, с. 172]; «**На них він кидав, ідучи, зневажливі погляди – вогонь і лід**» [3, с. 331]; «**Перед моїм розпачем якимось навіть зблідло горе, викликане смертю сестри: вона була вже мертва, а я живий: усі турботи того дня звернулися на мене**» [3, с. 284].

– подвійна антитеза – стилістична фігура, де в межах протиставлення двох об'єктів відбувається їх додаткове порівняння за певною ознакою, наприклад:

«**Твоя рація! Ми надто багато думаємо і мало живемо**» [3, с. 626]; «**Він кутив і обідав з нею, як з найкращим другом, як з невідступним ворогом**» [3, с. 455]; «**Так двадцять вісім років прожив, чи то дурнем великим, чи великим мудрецем**» [3, с. 161];

– багаточленна антитеза, у якій кілька об'єктів протиставляються попарно, наприклад:

«**Наше народження є біль, а смерть – мука. Жалюгідне те, що міститься між цими бігунами**» [3, с. 561]; «**Людина не розкладається на так зване добро та зло, на плюс і мінус, хоч би й як це зручно було для громадського вжитку**» [3, с. 398];

– складна антитеза, у якій об'єкт протиставляється одразу двом і більше, наприклад:

«**Там був спокій, а він прагнув до виру, захвату й шаленства**» [3, с. 171]; «**Потім він підібрав під себе хвоста, підвів голову і завив спершу тихо і жалібно, а потім дико, нестримано, голосно**» [3, с. 61].

Проаналізований текстовий матеріал дозволяє зробити висновок, що найбільш виразними стилістичними функціями антонімів є:

– контраст – уживання для розмежування реалій за певними семантичними ознаками, наприклад: «**Ночі холоду й дні спраги виткали йому чудове мереживо спогадів, може, й неправдивих зовсім, але теплих і втішних**» [3, с. 158]; «**Замість буяння він спіткав тільки труп, і шумливе колись місто лежало купою стерва**» [3, с. 158]; «**Ви несли мені радощі й болі, але я дякую вам за те, що ви були**» [3, с. 130-131];

– зіставлення – використання з метою порівняння тих чи інших реалій, наприклад: «**Відтворити нерозуміння, а не знищити його – от, противно науці, основна прикмета мистецтва**» [3, с. 571]; «**Кажуть, рани заживають, а рубці залишаються**» [3, с. 35].

У прозі письменника антоніми часто служать для маркування просторових та часових значень, почерговості явищ навколишньої дійсності, наприклад: «**І тим часом як удень здається, що не маєш минулого, ввечері певний, що майбутнє не існує...**» [3, с. 130–131]; «**Спереду дивилась на них снігом крита рівнина, велична, як влада. Люди йшли, сунулись уперед, а вона відходила назад спокійно й задумливо**» [3,

с. 44]; «*За стіною дерев по один бік було життя, сонце, день, а по другий – смерть, холодний вечір*» [3, с. 62].

Насамкінець зазначимо, що антоніми сприяють підсиленню, увиразненню певного предмета, явища, несуть у собі переконувальну функцію, наприклад: «*Такий вродливий, здоровий, дужий і замість того, щоб жити, кохати, мусить гнити у в'язниці, – зітханням промовила Куся, на котру картина зробила велике враження*» [3, с. 34]; «*Небо, яке ще недавно було далеке й привабливе, видалося йому близьким і нецікавим. Воно вже було йому непотрібне*» [3, с. 171]; «*Чоловік тільки тоді вартий чого-небудь, коли знайдеться жінка, котра покохає його й захоче зв'язати з ним своє життя на підставі цього кохання*» [3, с. 28]; «*Він був не дурний, але й не дуже розумний; розумний, власне, остільки, щоб розуміти, що він поганий, нецікавий і нікому не потрібний*» [3, с. 44].

Отже, антоніми завдяки їхнім внутрішнім семантичним властивостям, пов'язаними із називанням протилежних за значенням реалій, є одним із важливих стилістичних засобів в ідіостилі Валер'яна Підмогильного. Антоніми виконують не лише функцію протиставлення, а й розмежування понять, підсилюючи контрастність та надаючи висловлюванню емоційності.

Література

1. Мельник В. О. Суворий аналітик доби: Валер'ян Підмогильний в ідейно-естетичному контексті української прози першої половини ХХ ст. Київ: «ВІПОЛ», 1994. 320 с.

2. Мовчан Р. В. Проза Валер'яна Підмогильного в контексті українського модернізму 1920-х років. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики художнього тексту)*. Т. 14: зб. наук. праць / ред. кол.: Н. І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпро: Ліра, 2016. Вип. 19. С. 35–46.

3. Підмогильний В. П. Оповідання. Повість. Романи / вступ. ст., упоряд. і приміт. В. О. Мельника; ред. тому В. Г. Дончик. Київ: Наук. думка, 1991. 800 с.

4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.

5. Українська мова: енциклопедія. Київ: Українська енциклопедія, 2000. 752 с.

6. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії: монографія. Київ: Вища шк., 1984. 167 с.